

Мектепте география предметин окутууда сабакты пландаштыруунун заманбап талаптары

**Джунушалиева К.К.
п.и.к., КББА**

Азыркы учурда билим берүү системасында, анын ичинен мектепте педагогикалык процесстин бардык жактарын камтыган көптөгөн жаңылануулар, өзгөрүүлөр болуп жатканы баарыбызга белгилүү. Бул жаңылануулар инсандын кызыгуусунун, муктаждыгынын окутуу процессинде чечүүчү фактор болуп калганы менен түшүндүрүлөт. Демек, биз педагогдор алардын муктаждыктарын канаатандырыш үчүн педагогикалык шарттарды жана кырдаалдарды түзүшүбүз зарыл. Мындай жагдайда окуучунун өнүгүү стратегиясын багыттоочу катары, сабакты учурдун талабына жараша модернизациялоо зарылдыгы келип чыгат. Ошондуктан мектепте география сабагы окуучунун инсандык сапаттарынын кайсы тарабына таасир бергендигин, окуунун мазмунун жана окуу процессинде күтүлүүчү натыйжаларды алуу үчүн кандай өзгөрүүлөр болушу керек экендиги жөнүндө түшүнүбүз керек.

Баарыбызга белгилүү болгондой азыркы учурда окуу процессинде инсанга багыттап окутуу концепциясы популярдуулукка ээ болуп, географияны окутууну башка позицияда кароо менен бирге инсандын психологиялык калыптануу механизмдерин өздөштүрүүгө мүмкүнчүлүк түзөөрүн практика көрсөтүп жатат. Жогорудагыдай көз карашты И.С.Якиманская «Личностно ориентированное обучение должно обеспечивать развитие и саморазвитие личности ученика, исходя из выявления его индивидуальных особенностей как субъекта познания и предметной деятельности» (1)

Инсанга багытталган сабак бизге белгилүү болгон төмөндөгүдөй бир нече этаптан турат:

- А) окуучулардын муктаждыгын, кызыгуусун эсепке алган сабактын максатын аныктоо;
- Б) сабактын өнүктүрүүчүлүк мүмкүнчүлүгүн ишке ашырууга негиз болуучу окутуунун мазмунун иштеп чыгуу;
- В) инсанга багытталуучу окуу процессинин максатына жетүүчү ыкмалардын түрмөгүн пландаштыруу;
- Г) окуу-тарбия процессинин жүрүшүнө диагностика жана коррекция жүргүзүү

Демек, инсанга багытталган сабактын максаты биринчи кезекте географияны окуп-үйрөнүүдөгү окуучунун кызыгуусун, муктаждыгын, мотивин чагылдырыш керек.

Сабактын максатын аныктоодон мурун «сабактын максаты» жана «сабактын милдеттери» деген түшүнүктөрдү ажыратып түшүнүп алышыбыз керек. Анткени, педагогикалык адабияттарда бул түшүнүктөр көп эле каралып келгенине карабай мугалимдердин көпчүлүгү синоним катары кабыл алып, сабактын максатын пландаштырууда анын милдеттери менен гана чектелишип жүрүшөт. Мисалы: теманы окуп-үйрөнүү, кандайдыр бир кубулуштар жөнүндө маселерди кароо, окуучуларды ... менен тааныштыруу, билим берүү, мүнөздөмө берүү, көрсөтүү, түшүнүктөрдү киргизүү, түшүндүрүү, факторлорду көрсөтүү ж.б., түшүнүктөрдү калыптандыруу, экологиялык ой-жүгүртүүсүн өстүрүү, таанып-билүү өз алдынчалыгын жана активдүүлүгүн калыптандыруу, атоо, аныктоо ж.б. Сабактын максатын мындай коюу окуучулардын окуп-үйрөнүү процессинен акыркы алынуучу окуу натыйжаларынын бүдөмүк чагылдырылышы жана конкреттүү эмес пландаштырылгандыгын айнегелеп турат жана окуу процессинде мугалимге, окуучуга да натыйжалуу жыйынтыктарды алууга кыйынчылык түзөт. Биз бул жерде сабактын милдетин анын максатын чечүү үчүн жасалган кадамдар деп түшүнүбүз керек. Мисалы сабактын максаты окуучулардын климат жөнүндө түшүнүгүн калыптандырууну көздөсө, анда анын милдеттери бир нече кадамдан турушу мүмкүн. Ал кадамдар болжолдуу түрдө төмөндөгүдөй болушу мүмкүн:

1. Абанын абалынын мүнөздөмөлөрү температура, суу буусу, булуттуулук, жаан-чачындар, шамал түшүнүктөрүн кайталоо;
2. Аба ырайы менен климаттын айырмачылыктарын аныктоо;
3. Аба ырайына байкоо жүргүзүү жана анын жыйынтыктарын жалпылоо ж.б.

Сабакты пландаштырууда ага коюлуучу максаттар натыйжага багытталган мүнөздө болушу үчүн азыркы учурда педагогикалык, методикалык адабияттарда сабактын максатын SMART – критерийлери аркылуу коюу бирден, бир ыкмалары болуп эсептелинээри жөнүндө белгиленип келүүдө. SMART – критерийлери төмөндөгүдөй параметрлерден турат:

- конкреттүү (Specific)
- Ченелүүчү, өлчөнүүчү (Measurable)
- Жетише алардык (мүмкүнчүлүк) (Achievable)
- Жыйынтыкка багытталган (Resultoriented)
- Конкреттүү мөөнөт менен катыштыгы (Timed)

Конкреттүү (Specific) критерийи сабактын максаттарын так формулировкалананышын (кыска жана так) жазылышын көздөйт. Эгер бул критерийди эске албасак, анда сабактын аягында пландаштырылгандан башка жыйынтыкка жетишип калышыбыз мүмкүн.

Сабактын максатынын **ченелүүчү, өлчөнүүчү (Measurable)** критерийи сабактын максатынын ченелүүчү параметрлери болбосо, анда жыйынтыкка жетүүнү аныктоо мүмкүн эместегин ырастайт.

Жетише алардык (мүмкүнчүлүк) (Achievable) максат төмөндөгүдөй белгилерди камтыйт:

- максаттар стимул катары кандайдыр бир милдеттерди аткарып, ошондон улам ийгиликке жетүүнүн эсебинен алдыга жылууга колдонулат;
- сабак учурунда жетише албай турган жана көп күчтөрдү талап кылган максаттарды койбогонго аракет кылыш керек. Анткени көп учурларда ишке ашпай турган максаттарды коюуп алуу көп учурларда стресске алып келиши мүмкүн.

Жыйынтыкка багытталган (Resultoriented) – максаттар жасалган жумуш менен эмес, жыйынтыктан мүнөздөлүшү керек. Ушундан улам натыйжалуулук келип чыгат.

Конкреттүү мөөнөт менен катыштыгы (Timed) – ар бир максат белгилүү мезгилдик ченде аткарылышы керек.

Жогоруда белгиленген SMART – критерийлери инсанга багытталган технологиялардын шартында сабактын максатын окуучунун позициясынан коюлушуна көмөк көрсөтүп, окуу процессинде окутуунун күтүлүүчү натыйжаларын пландаштырууну камсыз кылат. Мындай шартта сабактын максаты төмөндөгүдөй болушу мүмкүн: окуучу «климат» жөнүндө түшүнүктү айтып бере алат, «климат» жана «аба ырайы» түшүнүктөрүн ажырата алат, климаттын жана аба ырайынын негизги элементтерин санап бере алат. Ал эми сабактын өнүктүрүүчүлүк максатын аныктоо үчүн башкача айтканда окуучулардын ой жүгүртүүлөрүн өнүктүрүү максатында Бенджамин Блумдун окуу максаттарынын негизги категорияларынын таксономиясын колдонсок болот. Блум Бенджамин Семюэл Чикаго университетинин профессору биринчилерден болуп педагогикалык таасир этүүлөрдүн жыйынтыктарынын объективдүү көрсөткүчтөр системасын иштеп чыккан. Таанып билүү жана эмоциялык аймактардагы педагогикалык максаттардын (иерархиялык ыраттуулугун) таксономиясын түзгөн. Блум окуучулардын окуу ишмердигине карата психологиялык даярдыгынын анык көрсөткүчтөрүн изилдеген, алардын чөйрө факторлору менен шартталганын эксперименттик жактан далилдеген, даярдыктын таанып-билүү жана эмоциялык мүнөздөмөлөрүн калыптандыруунун аныктоочу мөөнөттөрдү болуп көрсөткөн. Ал

ой жүгүртүүнү таанып-билүү жөндөмдүүлүктөрүн өнүктүрүүнүн алты деңгээлине ажыраткан.

Баалоо

синтездөө

анализдөө

колдонуу

түшүнүү

билүү

Бул классификациядагы төмөнкү этап «билүү» деп аталат жана ал окуучунун ар кандай маанидеги даяр маалыматты (фактыларды, эрежелерди ж.б.у.с.) жөн эле кайра айтып берүү жөндөмүн билдирет. Андан соң жогоруну көздөй түшүнүү деңгээлине өтөбүз. Бул деңгээлде окуучу түшүнүктөрдү чечмелөө жөндөмүнө ээ боло баштайт. Үчүнчү деңгээл колдонуу деп аталып, башкача айтканда, үйрөнгөндөрүн жаңы кырдаалда колдонуу жөндөмдүүлүгү. Мына ушул үч төмөнкү деңгээлди өткөндөн кийин жогорку анализдөө, синтездөө, баалоо деңгээлдерине өтсөк болот. Ошон үчүн биз окуу процессинде ар бир деңгээлди басып өтүшүбүз керек, анткени ар бир кийинки деңгээл калыптанышы үчүн мурунку деңгээлдин өздөштүрүлүшүн талап кылат дагы окуу максаттарына ылайык тапшырма, суроолорду түшүзүбүз керек (табл. 1)

Таблица 1. Деңгээлдердин ар бирин активдештирүүчү суроолордун болжолдуу формасы

Таанып-билүү жөндөмүнүн деңгээли	Түшүнүктөрдүн аныктамасы. Түйүндүү суроолор	Максатка жетүү
Билүү	Таталдыгы боюнча ар кандай деңгээлдеги материалды эске тутуу жана кайра жаратуу деңгээли (фактылар, түшүнүктөр, эрежелер, өзгөчөлүктөр, белгилер ж.б.у.с.). Түйүндүү суроолор: атап бериңиз..., кайсы жылы..., санап өтүңүз..., формуланы жазыңыз..., ж.б.у.с.	Окуучу терминдерди кайра жаратат, конкреттүү эрежелерди, түшүнүктөрдү, фактыларды ж.б. билет.
Түшүнүү	Материалды өздөштүрүү деңгээли жана аны кайра түзүү, интерпретациялоо жөндөмү. Түйүндүү суроолор: фразаны аяктаңыз..., Сиз	Окуучу фактыларды, эрежелерди түшүнөт, схема, графиктерди

	эмнени билдиңиз..., эмне үчүн ..., сүйлөмдү кайра түзүңүз..., өз ара байланышты түшүндүрүңүз..., өз сөзүңүз менен айтыңыз..., схеманы (графикти) түшүндүрүңүз..., ж.б.у.с.	интерпретациялайт. Мына ушул маалыматтардын негизинде келерки натыйжаларды болжолдуу мүнөздөйт.
Колдонуу	Конкреттүү кырдаалдарда жана жаңы шарттарда эрежелерди, теорияларды, методдорду колдонуу билгичтиги. Түйүндүү суроолор: колдонуу максатын түшүндүрүңүз..., берилген маселени бир канча жол-жоболор аркылуу чыгарыңыз (эң бир рационалдуу жол менен)..., мына ушул кубулушту кайсы теория (эреже) түшүндүрөт..., божомолдоону текшериңиз (гипотезалар, тыянактар) ..., эсепти формула менен жазыңыз (ариптик туюнтма аркылуу)	Окуучу мурда алган билимдерге стандарттык шарттарда гана эмес, жаңы шарттарда да кайрылат жана аларды туура колдонот.
Анализдөө	Окуу материалынын айрым бир элементтерин бөлүп көрсөтүү, элементтердин өз ара байланышын жана бул өз ара байланыштын логикасын аныктоо билгичтиги. Түйүндүү суроолор: түзүмү кандай..., классификациялагыла..., натыйжасы эмне..., салыштыргыла..., айырмачылыкты тапкыла..., негизгисин (негизги эмесин) белгилегиле..., ыраттуулукка көз салгыла..., себептерин анализдегиле..., эмнеден баштайбыз..., кантип улантабыз...,	Окуучу бүтүндүктүн бөлүктөрүн жана алардын ортосундагы өз ара байланышты бөлүп көрсөтөт. Ойлоону логикасындагы бөксөлүктөрдү көрөт, фактылар менен натыйжалардын ортосуна чек коет, маанисин баалайт.
Синтездөө	Элементтерди жаңы бүтүндүккө бириктирүү билгичтиги. Түйүндүү суроолор: жообун тапкыла..., алгоритм сунуштагыла..., альтернативасын тапкыла..., элементтерден түзгүлө..., кантип түшүндүрсө болот..., жыйынтык	Окуучу чыгармачыл ишти аткарат, кайсы бир эксперименттин өткөрүү планын сунуштайт, бир нече

	чыгаргыла.., негизги белгилерди салыштыргыла жана системалаштыргыла.., аныкталган белгилери боюнча түшүндүргүлө.., иш планын түзгүлө...	тармактардагы билимдерди колдонот. Бул жаңы бүтүндүктү түзүү үчүн маалыматты чыгармачылык менен кайрадан иштеп чыгат.
Баалоо	Мугалим тарабынан берилген же окуучу тарабынан иштелип чыккан критерийлердин негизинде материалды өздөштүрүү жана сапатын баалоо билгичтиги. Түйүндүү суроолор: логикага баа бергиле.., критерийлерди бөлүп көрсөткүлө.., жакшы жагын сүрөттөп жазгыла.., жооп береби.., бул жөнүндө кандай ойлойсуңар.., тыянактар канчалык туура...	Окуучу критерийлерди бөлүп көрсөтөт жана аларды колдонот. Критерийлердин көп түрдүүлүгүнө ишенет, алынган тыянактарга дал келүүсүн баалайт, фактылар менен баа берүүчү пикирлердин ортосуна чек коет.

Биз төмөндө жогорудагы белгиленген жоболорду тастыктоо катарында бир сабактын планын берүүнү туура таптык.

Жалпы билим берүүчү мектептердин география боюнча окуу программасына ылайык 9-класста окутулуучу «Кыргыз Республикасынын социалдык жана экономикалык географиясы» курсунда Нарын облусунун социалдык-экономикалык географиясына 4 саат каралган. Анын ичинде областтын калкын окуп-үйрөнүүгө 1 саат бөлүштүрүлгөн.

Тема: «**Нарын областынын калкы**»

Максаты:

1. Окуучулар Нарын областынын калкынын саны, жайгашуу өзгөчөлүгү, демографиялык составы жөнүндө түшүнүк алат. Социалдык-сергек жашоо түшүнүгүн билишет.
2. Нарын областынын калкынын демографиялык көйгөйлөрүн республиканын башка областтарынын калкынын демографиялык көйгөйлөрү менен салыштырат,

айырмачылыгын табат, өзгөчөлүктөрүн белгилейт, демографиялык өсүү диаграммасын чийип көрсөтөт.

3. Көп түрдүү атластардан, карталардан, интернет булактардан алган маалыматтарды талдап, салыштыра алышат. Географиялык карта, атластар менен иштөө көндүмдөрү калыптанат. Сабактын максатына ылайык анын жүрүшү төмөндөгүдөй этаптардан турушу мүмкүн:

1-этап. Мотивация.

Класста окуучулар менен бирге кайсы социалдык чөйрөнү «жакшы» же «жаман» эспетешээрин жалпы класска суроо менен кайрылып, мугалим доскага жазат. Жашоо шарты жөнүндө мүнөздөмө берүүчү негизги параметрлер: экономикалык шарт, калктын сак-саламаты, билим ерүүсү, жашоо шартынын сырткы факторлору, социалдык чөйрө, тең укуктуулук, эс алуу.

2-этап. Ойлонуу.

Бул этапта окуучулар кичи топтордо жогоруда көрсөтүлгөн параметрлер боюнча талкуу жүргүзүшөт.

Талкуулануучу маселелердин планы:

1-топ – «Экономикалык жакшы жашоо» (Оласттын калкынын экономикалык жакшы жашоосуна эмнелер таасир берет? Экономикалы-географиялык абалынын өзгөчөлүктөрүн санап беришет, калктын көпчүлүк бөлүгү эмгектенген экономиканын негизги тармагын бөлүп көрсөтүшөт, калктын жайгашуусуна жана айыл чарбасынын өнүгүүсүнө таасир ерген рельефтин өзгөчөлүктөрүн белгилешет).

2-топ – «Калктын сак саламаттыгы» (областтын калкынын көпчүлүгү кайсы оору менен ооруйт жана эмне үчүн? Калкты медициналык жактан тейлөө үчүн канча медициналык мекемелер бар, алардын натыйжалуулугу, сапаты кандай?

3-топ- «Билим берүү»: (билим берүү сферасынын аалы, деңгээли, сабаттуулугу, көйгөйлөрү жана келечектеги өсүп-өнүгүүсү).

4-топ – «Жашоо шарты» (сырткы): (турак-жайдын мүнөзү, айлана-чөйрөнүн булганышы, кийим кийүүнүн өзгөчөлүгү, тамактануусу, калктын ош убактысын өткөрүүсү).

5-топ – «Социалдык чөйрө»: (үй-бүлөдөгү мамилелер, коомчулук, кылмышкерлик жана анны алдына алуу).

6-топ – «Тең укуктуулук»: (эркек, аялдын коомдогу орду, коомдук ар кандай пикирлер).

7-топ – «Эс алуу»: (мүмкүнчүлүгү, жеткиликтүүлүгү, калктын ар кандай тобунун муктаждыктарын канаатандыруу).

3-этап. Рефлексия. Бул этапта ар бир топтун аткарган тапшырмаларынын жыйынтыгы угулуп, суроо, талкуулар менен аяктап, алынган натыйжалар бааланат.

Сабакты пландаштырууда анын максатын окуучунун позициясынан коюу, ага жараша мазмунун, методикасын, каражаттарын тандоо окуу процессинин натыйжалуулукка багытталышын камсыз кылат жана окуучунун компетенттүүлүгүн калыптандырууга өбөлгө түзөт.

Пайдаланылган адабияттар:

1. География. Жалпы билим берүүчү орто мектептер үчүн программа. YI-XI класстар. «Билим», Бишкек, 2011
2. Бакиров Н.Б. ж.б. Кыргыз Республикасынын географиясы. 8-9 класстар үчүн окуу китеби. Бишкек, Кыргызстан, 1998
3. Якиманская И.С. Технология личностно ориентированного образования. – М., 2000
4. М.Г.Коджаспирова. Педагогика в схемах, таблицах и опорных конспектах. Высшее образование. М., «Айрис пресс», 2006